

אישיותו של עשו הרשע.

[פרשת תולדות, שנת תשס"ז - נכתב ע"י הרב משה צוריאלי.
בהרהר. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הוגהה ע"י הרב]

אישים מסויימים המוזכרים בתורת ה' לא הוזכרו רק משום הידיעות ההיסטוריות ההן, אלא הם משמשים לקח לדורות. הרי הם סמלים לטיפוסים מיוחדים שמוטל עלינו או לחקות אותם (אם הם חיוביים) או להתרחק ממעשיהם (אם הם שליליים). זכתה תורתנו לעליונות מוסרית וחינוכית, כי היא מלמדת אותנו כיצד לערוך את חיינו, כיצד לשפר את האופי שלנו, כיצד להתקדם להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש".

משך דורות רבים שימשה "דמות עשו" לאפיון הנהגותיהם של הנוצרים (עיין על כך דברי ר"י אברבנאל על ישעיה פרק לה, וכן דברי המלבי"ם, בתחילת ספר עובדיה). וכמובן, "יעקב" המוזכר במקרא הנהו סמל לעם ישראל. ומה כתוב עליהם בפרשתנו? "ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד, איש שדה; ויעקב איש תם, יושב אהלים" (בראשית כה, כז). מפרש כאן רש"י [בשם מדרש תנחומא]:

- עשו – "יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו, ושואלו 'אבא, היאך מעשרין את המלח ואת התבן?'. כסבור אביו שהוא מדקדק במצוות. [הערה: עשו ידע מראש כי על מלח ותבן אין חיוב מעשרות]. איש שדה. כמשמעו, אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות.
- יעקב – "תם. אינו בקי בכל אלה, כלבו כן פיו. מי שאינו חריף לרמות קרוי 'תם'. יושב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר" [ולומד תורה].

ראינו מדבריו שתי תכונות שליליות אצל עשו. [א] שהוא רמאי המטעה את אביו, [ב] עוסק במעשה ציד, מתוך בטלה. מדוע שתי דרשות כאן? מפני הכפילות של לשון "איש יודע ציד, איש שדה". אין די לתורה להגדיר "איש ציד" אלא מוסיפה מלה היחודית, "יודע" ציד. כלומר עשו היה מלומד בדיפלומטיקה. ידע כיצד להטעות את הזולת מתוך מלים שהן בעלי משמעות כפולה, ידוע לערפל ולטשטש, כדי לעשות מעשיו בערמה. והשומע לא יבין בכך.

יש בזמננו פוליטיקאים הנואמים בלשונות כפולות, דבר והיפוכו. זה תלוי לפני איזה ציבור הם מדברים דבריהם. אח"כ כאשר נשאלים אח"כ מציבור אחד מדוע לא קיימו מה שאמרו בתחילה, עונים בערמה "מה לכם להתלונן? שימו לב שכבר אמרנו מראש שנהג גם כך וכך". בתיאור של הלשון המאוחרת יותר, עשו היה מומחה בצביעות. הוא דומה לאותם אזרחי מדינתנו הדואגים ל"מוסר כללי" ויחס של שמירה על זכויותיהם של המיעוטים (הערבים) במדינת ישראל, בו בזמן שהם רומסים בעריצות זכויותיהם של "מתנחלים" או "דתיים". מפזרים הם מלים יפות כמו "צדק", "שוויון", "יושר", "הגינות", ואח"כ משתמשים בכל כללי הדיקטטורה כמו [א] "מאסרים מנהליים", או [ב] עריכת משפטים כאשר טענות התביעה מוגדרות "חומר חסוי" ובכך מסתירים מידע מפרקליטי הנאשם, כך שאין לו שום סכוי להגן על עצמו, או [ג] משתמשים בהפללה עצמית, אחרי חקירה מתאימה במתקני המשטרה, או [ד] "מאסר עד תום ההליכים" (למרות שטרם נידון) ועוד תכסיסים אשר אינם נהוגים במדינות הניאורות. ועדיין רוממות "המוסר" בפייהם...

צביעות זאת היתה מוכרת גם בתקופה העתיקה.

אמרו חז"ל על הרומים [והם הקרואים בני עשו, לפי חז"ל]: "מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ [על צדו] הוא מפשיט את טלפיו, כלומר [ראו] שאני טהור [כי הוא מפריס פרסה], כך מלכות זאת הרשעה גוזלת וחומסת ונראית כאילו מצעת את הבימה [המשפטית, כדי לדון אחרים ולהעמיד הצדק הציבורי] (מדרש ב"ר תחילת פ' סה). מדרש הנ"ל מועתקת שוב עם תוספת: "כך מלכות אדום מתגאה וחומסת וגוזלת ונראית כאילו מצעת בימה [אולם המשפט]. מעשה בשלטון אחד שהיה הורג

הגנבים והמנאפים והמכשפים. גחין [התכופף] ואמר לסנקליטין [היועץ לו] 'שלושתן עשיתי בלילה אחת' (ויקרא רבה, יג) עכ"ל. כלומר רוממות המוסר בפיו, והוא עצמו עובר על כל עבירה נפשית.

אבל חז"ל גם הוסיפו **פירוש שני**.

היה עשו "אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות". למה לא די בפירוש הראשון? כי אח"כ כתוב "איש שדה". אילו היה חקלאי המגדל פירות היה מתאים יותר לומר "איש האדמה" כמו אצל נח (בראשית ט, כ). מלת "שדה" קשורה בהרבה מקומות לביטוי "חית השדה" (26 פעם לפי הקונקורדנציה) כלומר מקום הימצאותם של בעלי החיים, מבויתים או פראיים. מדוע בחר לו עשו לשכון שם? כי אהב את ההתמודדות הברברית כיצד להתמודד נגד החיות, כיצד לכבוש אותם תחת שלטונו. יש בני אדם אחרים הרוצים התעלות שכלית, הרוצים לשפר את אנושיותם. וישנם אחרים שאינם שואפים לעלייה אבל בכל זאת טורחים להועיל לעמיתיהם שאר בני אדם, לספק להם צרכיהם עד

מדה שידם מגעת (זוה לא משנה אם הוא גם מתפרנס מכך. אבל סוף כל סוף העיסוק הוא תועלת לאנושות).

אבל עשו והדומים לו עוסקים בהתחרות מי חזק ממי, ההולך על שתי רגליים או ההולכת על ארבע? מסופר שהחתולה נהנית לצוד את העכבר. אבל מתוך נטיה סאדיסטית, היא משחררת את העכבר, וכאשר זה נמלט על נפשו לברוח אל חורו, היא זונקת ממקומה ושוב תופשת אותו בין טלפיה. וכאשר העכבר האומלל רואה המוות מול עיניו, שוב הוא משחררת אותו. כדי ליהנות מהצידה האכזרית כספורט משעשע. כך, ישנם בני אדם שבחכמתם עוסקים בציד דגים, משליכים לנהר חכה עם פתיון מתאים. ואף נכנסים עד למתניהם לתוך מי הנהר הזורם, מתאמצים לעמוד ללא תנועה מחשידה עד יתקרב טרף. וכאשר כבר תפשו אותו, כיון שאין בדעתם לאכול אותו, וגם אין להם ההזדמנות למכור אותו, משחררים שוב לתוך הנהר את הדג המפפר. ושוב עוסקים הם בציד דג אחר שיזדמן לפנייהם. ברור שיש מדת אכזריות בכך. ויש גם התבהמות האדם שאין לו במה להעסיק את שכלו כי אם בהתמודדות מול האילמים הנחותים ההם. ויש ציידים בעלי "רמה" המתמודדים מול חיות גדולות ומאיימות יותר, כמו דובים ואריות. ככל שיש יותר סכנה בהתמודדות, כך הם עליזים וששים על היכולת להוכיח [לעצמם] את עליונותם. וכבר כתב **שו"ת נודע ביהודה** (תניינא, יו"ד סוף סי' י) על הגנות המוסרית שבדבר.

להבדיל בין הקודש ובין החול, מצאנו ביקורת כזו גם על **דוד המלך**.

כיצד אירע דבר שנכשל בבת שבע? ספרו חז"ל (סנהדרין קז ע"א) כי דוד היה נופש ומטייל לו ("מתהלך", שמו"ב יא, ב) על גג ביתו. השטן שלח לפניו פתיון של ציפור עף. דוד ירה בו חץ. באותה שעה היתה בת שבע על גג ביתה הסמוך, אבל כוורת דבורים גדולה היתה תלויה שם בחבל, ומסתירה אותה מעיני כל רואה. חץ של דוד החטיא את המטרה, ופגע באותו החבל. הכוורת נותקה ונפלה. ומיד דוד ראה את בת שבע, והשטן הכשיל אותו ושאר הסיפור ידוע. עד כאן מהמסופר בגמרא. ידענו כי אין שום פרט בגמרא לבטלה. כל סעיף הוא חשוב. מדוע להם לספר על הציפור? אלא חז"ל באו ללמד כיצד עבירה גוררת עבירה.

על מה **שיעקב אבינו** שינה בן בין הבנים, והעדיף את יוסף על פני אחיו במה שנתן לו כתונת פסים, החליטו חז"ל (שבת י, ג), שזו היתה הסיבה לגלות מצרים עם כל נוראותיה.

מפרש מהר"ל ("חידושי אגדות", ח"א דף ב) למה לשייך קלקול ההעדפה לעונש גלות מצרים? אלא "לפי ענין הגזירה צריך שיהיה לה סיבה גדולה" וממשיך "ודבר קטון אינו נעשה סיבה לדבר גדול". כך לעניננו, להפיל את דוד ממדרגתו צריכים לסיבה שהיא עצמה חטא. כך ענין ציד עופות לא היה נחוץ לדוד כלל. הוא לא היה חסר מאכל, כי על שולחן המלך הוא אוכל. וגם בגילו (קרוב לששים) כבר לא יצא לשדה הקרב, ולא היה זקוק לאמן את ידיו לשימוש בחצים.

תרבות של עשו, וכמו כן תרבות של אירופה, היא של התמודדות נגד הזולת. זה התחיל בטורנמנט, של דו קרב; או בחרבות, או מעל גבי סוסים זה נגד זה. יודע בספרד על קרב שוורים. ויש מקומות שנהנים הצופים מן אגרופנים, או ממעשי התאבקות, גיבור אחד נגד השני. וכך היה ברומא בתקופת קדם. עשו ניכר במה שהיה לו תחביב ושעשוע.

הרי לפנינו שני קריטריונים בענין גנות עשו.

[א] מרמה וצביעות. מומחה הוא באמנות הדיבור. וכבר הסופר הידוע עגנון כתב מאמר על חברי הכנסת במדינתנו, וקרא להם "בית המדברים". עוקץ שנון בדבריו, כי הם מלומדים בדיבור, ולא תמיד במעשים טובים. וכבר כתב "מסילת ישרים" (פרק כב) על הצבועים, "שאינן בעולם רע מהם". כלשון הגמרא "שמעשיהם כמעשה זמרי, ומבקשים שכר כפנחס" (סוטה כב:).

[ב] פן שני לאופי של בני עשו, שהם אכזריים ונהנים מהציד.

לעומתו יש אופיו של יעקב "יושב אהלים". כלומר מעדיף העיסוק השכלי. מעניין הדבר מדוע נקרא הדבר "יושב אהלים"? אלא חז"ל ראו באהל תואר ללימוד התורה (עיין ברכות סג: "אדם כי ימות באהלי"). כלומר עולם הזה ארעי, איננו "בית". אנו בדרך ובנסיעה להשתלמות, לשיפור עצמנו בכל יום יותר ויותר. בני יעקב רואים את עצמם כנמצאים בעולם הפרוזדור (אבות, ג).

כמה מחשבה עמוקה יש בתיאור אמנותי של המקרא!